

8. Zakończenie

W rozwoju gospodarczym społeczeństw środkowego Sudanu u schyłku epoki kamienia, około 8000 - 3000 p.n.e., doszło do uformowania się dwóch systemów zdobywania żywności. Weześniejszy z nich, gospodarki przyswajalnej, istniejący w okresie około 8000 - 4900 p.n.e., opierał się o eksploatację bogatych zasobów fauny i flory dostępnej w środowisku nadrzecznym, przy stosowaniu wysoko wydajnego rybołówstwa i łowiectwa oraz zbieractwa mięczaków i owoców. System tworzyła ludność kultury wczesnochartumskiej o morfologii najprawdopodobniej negroidalnej. Ludność ta posługiwała się m.in. narzędziami składanymi, których części tnące i groty wykonywano z surowców kamiennych techniką mikrolityczną; charakterystyczne były także groty i ostrza z kości. Używano też kamiennych narzędzi do rozcierania, być może także do rozcierania zboża. W okolicach Chartumu w X tysiącleciu bp zainicjowano najstarsze w Afryce garncarstwo. Wielkości populacji wczesnochartumskich i ich struktura nie są bliżej znane. Wydaje się, że mogły one być zbliżone do modelu plemienia prostego.

System gospodarczo-społeczny ludności kultury wczesnochartumskiej był ważną częścią tzw. nadwodnego kompleksu kulturowego o genezie południowej, który od około 8000 p.n.e. dokonał kolonizacji sawann i strefy sahelu, położonych na północ od wczesnoholocenijskiej granicy mokrych lasów tropikalnych, we wschodniej i północnej Afryce. Ekspansję tę umożliwiły przemiany klimatyczne korzystne dla działalności ludzkiej. Miała ona, generalnie rzecz ujmując, kierunek z południa na północ, ale mogła wywodzić się także z doliny sudańskiego Nilu.

System ten został zastąpiony przez nowy, neolityczny, około 4900 p.n.e. i trwał w zasadzie do końca IV tysiąclecia p.n.e. Jego istotą było pomyślne zastosowanie chowu zwierząt pochodzenia północnego ze wschodniej Sahary, głównie bydła, a także przejście do spożywania prosa, prawdopodobnie zbieranego z dzikich łąków. Nadal stosowano tradycyjne formy gospodarki przyswajalnej. System ten stworzyły najprawdopodobniej grupy ludzkie wywodzące się z lokalnej kultury wczesnochartumskiej, nie można jednak wykluczyć w jego genezie udziału

mniejszych grup ludności pasterskiej napływających z pustynniejącej wówczas wschodniej Sahary. Być może, że zwierzęta udomowione i technologia pasterska przedostały się ze wschodniej Sahary do środkowego Sudanu w drodze dalekosiężnej wymiany dóbr. Wyposażenie w narzędzia grup neolitycznych było podobne do wczesnochartumskiego, ale na dużą skalę używano teraz kamieni do rozcierania, w tym także żaren, i zaczęto wykonywać narzędzia kamienne drogą szlifowania. Produktem garncarstwa były naczynia gospodarcze, kuchenne i stołowe. Poprzez szlaki dalekosiężnej wymiany dóbr ludność ta kontaktowała się z wybrzeżami i wąwozami Gór Morza Czerwonego, doliną egipskiego Nilu oraz prawdopodobnie także ze środkową Saharą. Nie znamy wielkości populacji neolitycznych. Już na początku tego okresu doszło w nich do uformowania się elit społecznych, które gromadziły dobra materialne, w tym luksusowe i importowane, i które posiadały wyraźnie wyodrębniony rytuał pogrzebowy. Członkostwo w tych elitach mogło mieć charakter dziedziczny. Grupy tej ludności wykazują najwięcej podobieństw do modelu plemienia wodzowskiego.

We wczesnej fazie swego rozwoju (wczesny neolit, około 4900 - 3800 p.n.e.) ten system gospodarczo-społeczny był elementem szerszego geograficznie procesu neolityzacji przebiegającego nad Nilem egipskim i sudańskim. Jego zasięg był ograniczony do doliny rzecznej, a jego południowe rubieże sięgały dolnego biegu Nilu Białego. W późnej fazie swego rozwoju (późny neolit, około 3800 - 3000 p.n.e.) nastąpiła jego ekspansja ze środkowego Sudanu na wschód, wzdłuż Atbary. W toku dalszego rozwoju jego zasięg przesunął się na południe, do wschodniej Afryki.

Najbardziej ogólnie rzecz ujmując można więc stwierdzić, że społeczeństwa bytujące w środkowym Sudanie były współtwórcami dwóch wielkich procesów w rozwoju kulturowym Afryki u schyłku pradziejów: ekspansji na północ wysoko rozwiniętej gospodarki przyswajalnej, opartej o eksploatację środowisk nadwodnych we wczesnym holocenie, i ekspansji na południe najstarszej gospodarki neolitycznej, opartej o chów zwierząt w środkowym holocenie.